

**CONFERENTIE:
'KINDHEITEN IM ZWEITEN WELTKRIEG IN EUROPA',
in Münster, 22 en 23 februari 2013, tweede internationaal congres,**

De eerste conferentie over kinderen van de oorlog werd in 2005 in Frankfort gehouden, de tweede nu in Münster. Tweede internationale conferentie wekt de indruk dat er iets dergelijks nergens anders plaatsvindt, en dat is onjuist. Ik ben al enkele keren in Reading op een internationaal congres over kinderen van de oorlog geweest en ook in Finland. Er blijken dus diverse internationale netwerken te bestaan die zich met de problematiek van oorlogskinderen bezig houden, die echter nauwelijks weet hebben van elkaars activiteiten. Betere samenwerking, bundeling van krachten en uitwisseling van ervaringen lijkt geboden om te voorkomen dat het wiel steeds opnieuw moet worden uitgevonden!

De Duitse organisatoren mogen trots zijn op het feit dat sinds 2005 het begrip Kriegskind bekendheid heeft gekregen en geaccepteerd is. Hoewel in negatieve reacties gesteld werd dat een volk van daders niet over eigen slachtofferschap mag spreken, waren de positieve reacties in de meerderheid. De Israëlische psychologe Zahava Solomon vertelde in haar referaat aan het begin van de conferentie dat ze een keer op een symposium in Dresden aanwezig was. Daar werd o.a. gesproken over het grote aantal verkeersdoden. Ze had het museum bezocht ter herinnering het bombardement en de verwoesting van Dresden en was daar erg van onder de indruk. Ze zei op de conferentie dan ook dat ze van mening dat er in Dresden allereerst over de invloed van dit bombardement gesproken zou moeten worden en dat de verkeersdoden maar even zouden moeten wachten. Voor haar was en is het heel vanzelfsprekend dat ook daders slachtoffers kunnen zijn als het gaat om traumatische ervaringen die de psychische en lichamelijke gezondheid ondermijnen. Zo'n uitspraak, door iemand die in haar eigen familie veel Holocaustslachtoffers telt, doet me goed. Dan heb ik het gevoel dat ik het petieterige Nederlandse geneuzel wel weer een poosje zal kunnen verdragen. Waarbij ik niet zeg dat er tussen slachtoffers en daders op bijvoorbeeld historisch of sociaal gebied geen verschil zou zijn, maar de manier waarop sommigen in Nederland elke vergelijking als moreel onwaardig kenschetsen steekt toch armzalig af bij het natuurlijke gezag van deze jonge Israëlische vrouw.

We werden maar liefst vier maal welkom geheten, namelijk door de vertegenwoordigers van de instanties die de conferentie hadden georganiseerd of financieel hadden ondersteund. Kennelijk mocht er niemand voor het hoofd gestoten worden!

Daarna kwamen in zes korte referaten de diverse wetenschappelijke disciplines aan de orde die vanuit een eigen invalshoek zich bezighouden met de problematiek van oorlogskinderen. vanuit de historische wetenschap, maar ook vanuit de psychologische en therapeutische hoek. Gerontologie lijkt een wat komische keuze voor een congres over oorlogskinderen, tot je je realiseert dat de wat oudere oorlogskinderen intussen in bejaarden – of verzorgingstehuizen verblijven en dat geriateren en verzorgenden met mensen te maken hebben die in hun jeugd traumatische ervaringen hebben opgedaan. Ook de medische wetenschap wil tegenwoordig rekening houden met oorlogstrauma's. Daarnaast kan literatuur er voor zorgen dat de problematiek van oorlogskinderen bij een groter publiek bekend wordt.

Er stonden workshops op het programma met in totaal een kleine 50 presentaties of lezingen. Het is altijd jammer dat er op een grote conferentie als deze drie workshops tegelijkertijd plaatsvinden, zodat je de kans loopt eigenlijk bij twee van de drie of zelfs bij alle drie aanwezig te willen zijn, en dat je daartussen moet kiezen. Elke workshop omvatte drie tot vier presentaties, en niet alle onderwerpen spreken je in dezelfde mate aan. Halverwege switchen van de ene naar de andere workshop zou in principe wel gekund hebben, maar het is storend en het is dan ook slechts door enkele deelnemers gedaan. Voor dit verslag maak ik een keuze uit de vele A-viertjes met aantekeningen die ik heb.

Historica Barbara Stambolis zei dat het nu algemeen aanvaard is dat de Eerste Wereldoorlog volwassenen maar ook kinderen heeft beïnvloed, kinderen die 20 jaar later een rol konden spelen in de maatschappij, zonder dat zij hun traumatiserende ervaringen hadden kunnen verwerken. Lange tijd hebben historici zich afgezet tegen stemmen uit de hoek van psychiaters en therapeuten, die hen opriepen met meer empathie te kijken naar de mensen van wie ze de geschiedenis bestuderen. Als het over oorlogservaringen gaat, is bereidheid empathie op te brengen zeker nodig.

Mensen kunnen na het vertellen van hun verhaal zo gedesoriënteerd raken dat professionele hulp noodzakelijk is. Die hulp kan de historicus niet geven, hij moet daarnaar wel kunnen verwijzen als het nodig blijkt te zijn.

Het is ook duidelijk geworden dat historici beïnvloed worden door wat in hun familiegeschiedenis is gebeurd. Vaak worden de onderwerpen die ze voor hun onderzoeken kiezen hierdoor (mede) bepaald. In deze situatie van onontkoombare subjectiviteit moet de historicus proberen toch zo objectief mogelijk zijn werk te doen.

In een van de workshops werd door Markus Köster uitgelegd dat in het geschiedenisonderwijs tegenwoordig veel aandacht geschonken wordt aan het verwerven van vaardigheden. Leerlingen moeten leren hoe ze met hun bronnenmateriaal moeten omgaan, er kritisch naar kunnen kijken en analyseren. Als de leraar een verhaal vertelt komt er maar één perspectief aan de orde, meerdere bronnen gebruiken betekent het onderwerp van verschillende kanten bekijken. Over het onderwerp kinderen van de oorlog kun je werken met egodocumenten, foto's, films of voordrachten door een oorlogskind. Belangrijk is dat het onderwerp en de presentatie de leerlingen aanspreekt, want pas als ze geraakt worden kunnen ze er iets van leren. Ons werden twee foto's getoond van jongens van de Hitler Jugend, de ene foto zeer propagandistisch, de andere een foto uit een familiealbum. Aan de hand van deze foto's kan veel aan de leerlingen uitgelegd worden. Het bezoek van een oorlogskind dat zijn persoonlijke verhaal komt doen wordt door leerlingen en leerkrachten erg gewaardeerd. Dit bezoek moet echter wel goed voorbereid worden en een goede nabespreking en verwerking is beslist nodig.

Wat moet de gerontologie leren van de ervaringen van kinderen van de oorlog en welke hulp kan hen vanuit de wetenschappelijke praktijk geboden worden – dat was het thema van de presentatie van Insa Fooker. Uit onderzoeken is gebleken dat van de Duitse bevolking die tussen 1932 en 1945 geboren werd, ongeveer 12 miljoen personen, een derde deel te kampen heeft met schade die zij in hun kinderjaren hebben opgelopen. Ze hebben bombardementen meegemaakt, moesten vluchten, zagen geweld, leden honger, raakten familie kwijt en kregen te weinig steun om al die belastende ervaringen te verwerken. Een ander derde deel heeft wel steun ondervonden en de gevolgen van de belastende ervaringen waren minder hevig en konden een plaats vinden in hun leven. Als mensen ouder worden grijpen ze terug naar hun jeugd en kindertijd. De kinderen die voor de Eerste Wereldoorlog opgroeiden hadden het over het algemeen goed, maar de kinderen uit de dertiger jaren ondervonden de negatieve invloed van de nederlaag en de crisis.

Hét kind van de oorlog bestaat niet, er zijn grote individuele verschillen, maar afhankelijkheid, hulpeloosheid, verlies van houvast zijn thema's die bij de meeste een rol spelen. In de ouderdom komen die thema's opnieuw terug: krachten nemen af, men wordt afhankelijk van hulp, er is verlies van zelfstandigheid en vertrouwen. Na belastende ervaringen in de kindertijd is er scheefgroei en stoornis van ontwikkeling opgetreden bij een deel van deze groep kinderen van de oorlog. Naast negatieve gevolgen staan echter ook positieve: veel mensen hebben een grote veerkracht laten zien, hebben inzicht in zichzelf en in eigen kunnen en grenzen verworven, ze hebben met kunde en kennis hun leven leren leiden. Meestal wordt aangenomen dat mensen op hun oude dag niet meer los kunnen komen van trauma's uit hun kindertijd. Dat is waarschijnlijk een te voorbarige conclusie. Voorwaarde is dat er geluisterd wordt naar wat de oude man of vrouw vertelt over het verleden, dat de belasting erkend wordt en dat duidelijk gemaakt wordt dat problemen die er door ontstonden niet verwijtbaar zijn, waarbij ook gewezen mag worden op het potentieel dat wél tot rijpheid heeft kunnen komen, het verlies dat in winst is omgezet.

Men kan zelfs op hoge leeftijd nog uitkomen bij de ontdekking: ik behoor mezelf toe, ik ben mezelf geworden.

Het verhaal dat psychiater Bernd Klose in zijn workshop vertelde laat zien hoe een late verwerking het leven van een oudere enorm kan verbeteren. Allereerst maakte hij duidelijk dat de keuze van zijn beroep zeker te maken heeft met de niet-vertelde geschiedenis van zijn vader. Therapeuten moeten zich hun eigen geschiedenis bewust zijn, stelde hij, omdat zij anders in het contact met cliënten gaan zitten rationaliseren of generaliseren om een thema dat te dicht bij hun eigen ervaringen komt af te houden of omdat zij anders de cliënt via overdracht met hun probleem opscheppen. Hoewel hij op dit moment zijn demente vader niet meer om toestemming kan vragen, voelt hij zich vrij om het verhaal met ons te delen omdat het zoveel duidelijk maakt en hij het ook als een eerbetoon aan zijn vader ziet.

Tijdens zijn studie, in zijn eigen analyse, is hij bepaalde dingen uit zijn familie op het spoor gekomen, o.a. het veelvuldig voorkomen van depressiviteit en een suicide in vaders familie, maar ook het overlijden van een tante in een Tsjechisch kamp toen ze anderhalf jaar oud was. Zijn vader is maar 3 maanden soldaat geweest, heeft niet meer hoeven te vechten, maar heeft wel drie jaar in krijgsgevangenschap doorgebracht. Daarna is hij getrouwd. Na een auto-ongeluk herstelde zijn vader heel langzaam en werd hij nog geslotener dan hij al was. Zijn moeder was veel spontaner. Zijn vader moest ook nog een poosje kuren voor tbc, dus het heeft hem in het leven niet erg mee gezeten. Zijn zoon voelde zich altijd nogal schuldig over het gebrek aan contact met zijn vader en zijn angst voor de onverwachte woedeaanvallen van zijn vader.

Toen heeft hij zijn vader dus een aantal jaren geleden voorgesteld om terug te gaan naar de plaatsen waar hij als kind gewoond heeft, in Silezië, dat nu tot Polen behoort, een gebied dat hij aan het eind van de oorlog heeft moeten verlaten. Het voorstel werd tot zijn verbazing met vreugde door zijn vader aanvaard. En daar, op die reis, begon die anders zo gesloten vader, te vertellen. Gelukkig was er op de plaatsen waar hij had gewoond niet veel veranderd, de herinneringen konden moeiteloos naar boven komen. Ze bezochten de plaats waar vader eens op een schoolreisje geweest was, ze vonden het graf van zijn moeder.

Na de reis behield zijn vader een deel van de nieuwe openheid, hij was levendiger dan voorheen, omdat hij een deel van zijn innerlijk leven dat door de oorlog en het ongeluk verloren was gegaan had hervonden. Voor Bernd was het een verademing om te zien hoe spontaan zijn vader in feite was. Hij beseft dat Silezië ook een deel is van zijn eigen 'Heimat'. De vader hervond zijn stad, de zoon hervond zijn vader. Hij kon na de reis uit de rol stappen die hij onbewust op zich genomen had, namelijk om vader voor zijn vader te zijn.

In de discussie werd nog opgemerkt hoe in sommige families die ook uit Silezië weg moesten, Silezische woorden en uitdrukkingen bewaard zijn, een stukje erfenis dat de band met de geboortegrond in stand houdt. Daarbij blijkt ook hoe intens, maar ook hoe belangrijk de verbondenheid in de familie is. Een ander merkte op dat een kind onbewust de smart met zich meedraagt die de ouder nooit heeft kunnen uitdrukken. Tenslotte zei iemand dat als er een begeleider ontbreekt om echt mee op reis te gaan, men ook een fictieve reis aan de hand van foto's en filmpjes op het internet zou kunnen maken.

Rolf Hirsch wees in zijn inleiding op symptomen die soms bij (demente) ouderen worden waargenomen en die alleen gediuid kunnen worden als er serieus naar de persoon in kwestie geluisterd wordt. Als een kind huilt, vraagt moeder naar de oorzaak en troost hem, als ouderen huilen krijgen ze een tabletje, zo stelde hij. Dat moet veranderen! Hij vertelde over iemand die geplaagd werd door onverklaarbaar sidderen. Pas toen er dóór gevraagd werd kwam boven water dat het sidderen de eerste keer was opgetreden toen hij moest toezien bij de verkrachting van zijn moeder. Toen de herinnering weer bewust was gemaakt, kon er aan het trauma gewerkt worden.

Evacuatie, vlucht of verdrijving in de kindertijd kan in het heden leiden tot angsten, dwangstoornissen en verslavingen of symptomen van PTSS.

Er wordt zeker bij het gebruik van dit laatste begrip te weinig gekeken naar de stressfactoren die horen bij het ouder worden: minder geld, minder mobiel, minder sociale contacten, verhuizing, ziekten/kwalen, medicijnen – en hun bijwerkingen! Als psychogene factoren noemde hij eenzaamheid, vergeetachtigheid, gebrekkigheid en daardoor hulpeloosheid, je uitgeleverd, overgeleverd voelen. Voor degenen die werken in de zorg van ouderen is het noodzakelijk dat ze de oude mens blijven zien als een persoon, en niet als een geval. Wat zit er achter die tranen, waarom verzamelt iemand voedsel? Begrijpen helpt de persoon in kwestie, maar vergroot ook je kennis die in andere situaties van belang zal kunnen zijn. Misschien is de belangrijkste les die ouderen ons leren deze, dat oorlog voor kinderen afschuwelijk is, zo besloot hij zijn voordracht.

Er was op deze conferentie veel ruimte gereserveerd voor literatuur. De artikelen en boeken die door wetenschappers geschreven worden bereiken slechts een beperkt publiek. Free-lance onderzoekers en journalisten die zich in bepaalde thema's verdiepen zonder daar meteen een wetenschappelijk label aan te hangen, bereiken met hun meestal in wat meer aanspreekbare taal geschreven boeken een veel groter publiek. In drie workshops vertelden zes schrijfsters iets over hun boeken, allemaal rond het thema *Kriegskind*; ik was bij een van deze workshops aanwezig.

Hilke Lorenz beet de spits af en las een hoofdstuk uit haar boek *'Kriegskinder – das Schicksal einer Generation'* dat al in 2003 verschenen is. Haar boek was het eerste publieksboek over het onderwerp. Haar werd gevraagd hoe ze zich voor de lotgevallen van *Kriegskinder* was gaan interesseren. Ze vertelde dat ze als journaliste in Afrika was en daar zag hoe kinderen na hun vlucht in kampen werden opgevangen, hoe er elders door kinderen honger werd geleden. Het raakte haar hoe zij probeerden te overleven in deze rampzalige omstandigheden. Toen vroeg ze zich ineens af: 'Hoe hebben de kinderen van 1945 dat in Duitsland gedaan, toen de grote steden in puin lagen en er gebrek was aan voedsel en kleding?' Ze begreep dat ze dáárover moest schrijven zodat het leed dat déze kinderen hadden doorstaan erkenning zou krijgen. Spreken met haar ouders was moeilijk, ze kreeg maar fragmenten te horen, met leeftijdgenoten van hen was het makkelijker. Ze werd vrijwel overal heel liefdevol ontvangen, mensen zagen in haar een dochter waaraan ze dingen uit hun leven vertelden die ze aan hun eigen kinderen nooit hadden kunnen of durven vertellen. Als de situatie erg emotioneel dreigde te worden, voor interviewster of geïnterviewde, hielp Hilke's professionaliteit haar om de afstand te houden of te herkrijgen. Die had ze ook vaak nodig bij het schrijven van het boek. Haar empathie bleef behouden, maar haar vakkundigheid hielp de juiste afstand te scheppen.

Door het schrijven van dit boek heeft ze haar levenstaak gevonden. Eerst voelde ze zich helemaal geen (klein)kind van verdreven (groot)ouders, maar nu wel. Weliswaar hadden andere elementen van haar familiegeschiedenis meer invloed op haar vorming, het neemt niet weg dat dit aspect toch ook een rol speelt. Haar boek heeft veel in gang gezet, ze kreeg veel brieven, wordt vaak voor lezingen gevraagd, het onderwerp heeft haar kijk op de wereld zeer beïnvloed.

In de jaren 2000 tot 2003 woedde in Duitsland nog de discussie over de vraag of je als Duitsers aandacht mocht vragen of geven aan je eigen slachtoffers. Daarom heeft Hilke mensen geïnterviewd die tot de jongere oorlogskinderen behoren, zodat zij zeker niet medeschuldig kunnen zijn aan geweld of andere te laken daden. Na 2005 was het begrip *Kriegskind* aanvaard. Ze komt nu ook mensen tegen, de wat oudere *Kriegskinder*, die zichzelf de vraag stellen hoe ze toch in de Nazi-idealen konden geloven en die er hard aan werken om oude invloeden in zichzelf aan te pakken. Velen van hen zijn nu druk in vredesactiviteiten. Het loont nog steeds om als *Kriegskind* het zwijgen te doorbreken, op zoek te gaan naar je familiegeschiedenis, stelde de schrijfster.

Het zou aan te bevelen zijn om een archief aan te leggen van levensverhalen van de *Kriegskinder* die tussen 1938 en 1945 geboren zijn. Er valt ook nog veel te onderzoeken: hebben ze carrière kunnen maken, zijn ze getrouwd en hebben ze kinderen gekregen? Daar zou een interdisciplinair en internationaal onderzoek voor moeten komen, maar subsidie is op dit moment het grote brekpunt.

Hierna was het woord aan Sabine Bode, schrijfster van o.a. 'Die vergessene Generation' en 'Kriegsenkel'. Zij heeft in het eerstgenoemde boek 12 levensgeschiedenissen genoteerd, hoewel, zoals ze zei, 'je eigenlijk na 5 verhalen de meeste thema's al kent.' Ze las ons twee hoofdstukken voor. Het eerste gaat over Gudrun Baumann, die een heel slecht geheugen heeft. Van vroeger weet ze nauwelijks iets en ook nu vergeet ze heel veel. Het wordt duidelijk hoe ze aan deze vergeetachtigheid gekomen is. Haar moeder heeft altijd gezegd: vergeet het maar, wees toch vrolijk, of heeft haar aangeraden haar gezicht naar de muur te draaien zodat ze de flitsen van de bombardementen niet zou zien. Zo heeft ze afgeleerd om te horen, te kijken en te onthouden. Ongelukjes lijken Gudrun vaak te overkomen. Daar kan ze uitstekend mee overweg: met narigheid, met oorlog heeft ze leren leven, maar met leuke dingen, met vrede niet. In een spannende situatie kan ze haar overlevingstalenten aanspreken – ze geneest altijd ook weer heel snel of vindt gauw een oplossing. Genieten of vertrouwen schenken, ja dat is moeilijk! Sabine vertelde ook het verhaal van de familie Schneider, die een modelfamilie lijkt en waarvan alle leden, op één na, ook zeggen blij te zijn tot een 'heile Familie' te behoren. Maar in werkelijkheid is die familie helemaal niet 'gezond'. Er wordt veel gepraat, maar over werkelijk belangrijke dingen en over problemen wordt nooit gesproken, die bestaan eenvoudig niet. De ouders, beiden academisch gevormd, hebben veel meegemaakt maar zwijgen erover. Hun kinderen dragen de last en mislukken allemaal enigszins in het leven.

Ook aan Sabine werd gevraagd hoe ze verzeild geraakt is in de problematiek van het Kriegskind. Ze vertelde dat ze in de negentiger jaren met een groepje van 12 journalisten onder leiding van een psychotherapeute naar Oost-Duitsland was gereisd om haar familiegeschiedenis op het spoor te komen, omdat daar grote onbekende stukken in zaten. Ze ontdekten allemaal dat er sprake was van geweld in de families en onder leiding van de therapeute konden ze een begin maken met daarover te rouwen. Sabine kon ook beginnen aan het verwerken van haar plaatsvervangende schuldgevoelens. Daarna was ze als journaliste in Bosnië. Daar zag ze hoe kinderen onder de oorlog leden en dat maakte haar duidelijk dat het tijd werd het oorlogsleed van de Duitse kinderen aan de orde te stellen. Zij heeft veel gesprekken met Kriegskinder gehad en in veel gevallen vonden ze het moeilijk om aan hun eigen ervaringen toe te komen, omdat ze meestal eerst over de schuld van hun ouders of over hun schaamte wilden spreken. Zij heeft ook gemerkt hoe de Kriegskinder die tussen 1933 en 1938 geboren zijn vaak neerkijken op de Kriegskinder die tussen 1938 en 1945 geboren zijn. Zij vinden dat die jongere mensen niets hebben meegemaakt, 'omdat ze nog mochten spelen en geen verantwoordelijkheden droegen in de familie.' Deze mening sluit aan bij wat zelfs bij psychologen lang gegolden heeft: 'ze waren te klein om schade opgelopen te hebben' (terwijl de kans op emotionele scheefgroei bij de kleinsten nu juist veel groter was!).

Toen Sabine aan haar boek over de Kriegskinder bezig was, was het voor haar al duidelijk dat ze ook over de kleinkindergeneratie zou moeten schrijven. Aanvankelijk voelden veel Kriegskinder zich door haar 'in de steek gelaten', maar van lieverlee is hun wel duidelijk geworden dat de studie van de problematiek van hun kinderen ook henzelf ten goede is gekomen. Onuitgesproken rancune naar de ouders kon verdwijnen omdat de kinderen nu begrepen waarom de ouders waren zoals ze waren. De naoorlogse generatie kon op zoek gaan naar hun eigen identiteit, want bij velen was dat een vraag: wie ben ik eigenlijk zelf? Ze konden eindelijk aan hun eigen leven beginnen. Zij kunnen ook door het zwijgen te verbreken het onbewuste doorgeven van onverwerkte ervaringen stoppen. En daarmee wordt er nu realistischer naar de geschiedenis van de Kriegskinder gekeken. Vroeger werden de ervaringen gerationaliseerd: 'het was niet zo erg', 'iedereen had het beroerd', 'we hebben het gered' of 'anderen hadden het nog slechter'. De ontberingen mogen nu bij name genoemd worden en daardoor wordt de ontregelende macht ervan buitenspel gezet.

Maria Kröger vertelde over de sociaal gerichte onderwerpen die door het Franz Hitze Haus, waar de conferentie gehouden werd, in lezingenseries, workshops of tentoonstellingen aan de orde worden gesteld en bekeken worden vanuit historische, psychologische en pedagogische hoek. Het thema 'zoons die zonder vader moesten opgroeien', werd gevolgd door het thema 'dochters die zonder vader moesten

opgroeien' en op dit ogenblik staan de ouder wordende Kriegskinder op het programma. De aangeboden programma's worden door velen gevolgd, mensen voelen zich aangesproken en beginnen soms spontaan hun eigen levensverhaal te vertellen. Daar is dan geen ruimte voor, er kan geen (zelf)hulp geboden worden, maar er zijn wel verwijsmogelijkheden, bijvoorbeeld naar de organisaties Kriegskinder für den Frieden en Kriegskind.de.

Martin Erhardt vertelde dat hij zich bezig houdt met kerkelijk opbouwwerk en dat de laatste jaren steeds meer de noodzaak wordt ingezien ouderen mogelijkheden te bieden om iets met het vaak weggestopte verleden te doen en helderheid te verkrijgen. Vanuit zijn eigen familiegeschiedenis weet hij hoe ingewikkeld de verhoudingen soms kunnen zijn. Hij komt uit de Elzas en heeft zowel Franse als Duitse familieleden. In hun familie wordt het grapje verteld dat als er weer oorlog zou komen ze op zichzelf zouden moeten schieten. Zijn eigen geschiedenis vormt voor hem een belangrijke motivatie zich voor ouderen in te zetten. Hij noemde enkele projecten die in zijn omgeving succesvol zijn gebleken. Er was een project voor neven en nichten om over hun familie te spreken. Daarnaast was er een verhalencafé waar mensen het verhaal van hun eigen ervaringen met de oorlog konden vertellen aan anderen dan hun eigen familie – want dat gaat vaak makkelijker dan aan familieleden! Er werd een schrijfproject gestart waarin mensen aanwijzingen kregen om hun eigen levensgeschiedenis op te schrijven. Er was een tentoonstelling waarin de Kriegskinder centraal stonden met daaraan gekoppeld een fotowedstrijd voor de beste foto bij een verhaal. Een lezingenreeks was speciaal bestemd voor Kriegskenel die indien nodig steun kregen aangeboden voor hun zoektocht naar het verleden en hun familiegeschiedenis. Zicht krijgen op de invloed die daarvan is uitgegaan op hun leven helpt hen hun eigen identiteit te vinden.

Eike Hinze vertelde dat hij al maanden geleden het thema van zijn lezing had moeten doorgeven en dat hij een paar weken geleden toen hij er echt aan begon, zich afvroeg of hij eigenlijk niet liever over wat anders wilde spreken...De hoogleraar blijkt ineens heel menselijk te zijn, dat boeit meteen.

Hij vroeg zich af of de euforie over de acceptatie van de term Kriegskind misschien ook nadelen heeft. Mensen die een deel van hun kinderjaren en jeugd voor de oorlog hebben beleefd, hebben in die jaren misschien ervaringen opgedaan, die hen, ook zonder oorlog, later in psychische problemen hadden kunnen brengen. Als in een therapie nu ineens alleen alle aandacht naar die oorlog gaat – zoals in het verleden de aandacht juist naar de voorliggende jaren ging en in het geheel niet naar wat tijdens de oorlog ervaren werd – kan het gebeuren dat een bepaald aspect buiten de behandeling blijft terwijl dat meegenomen zou moeten worden. Hij vertelde over een man, die voor de oorlog in een klein dorpje in Pommeren leefde, grootvader was een sadist, vader was zeer streng en moeder was kinderlijk en kon haar kinderen niet beschermen. Toen de Russen kwamen was hij al 10 jaar. De verschrikkingen die hij toen moest meemaken, o.a. de verkrachting van zijn moeder, versterkten wat hij in de eerste jaren van zijn leven aan geweld en verschrikking had moeten meemaken.

Hinze vertelde hoe hij zich de laatste tijd verdiept heeft in hoe er door de eeuwen heen naar kinderen gekeken is. Rekening houden met de eigenheid van kinderen is een fenomeen dat pas in de twintigste eeuw en dan nog slechts in bepaalde gebieden van de wereld gemeengoed is geworden. Er is alle eeuwen door, en nog, veel geweld tegen kinderen gebruikt. Aan begrip en liefde heeft het vaak ontbroken.

Kinderarbeid was gewoon, strenge straffen en slaag met stok of zweep waren normaal. Het ideaalbeeld van de liefderijke moeder en zorgzame vader die het beste met hun kinderen voor hebben, is nog niet zo oud!

Ook oorlog was vrij normaal, en kinderen zijn daar eeuwen lang mee geconfronteerd geworden: de kindermoord in Bethlehem, de Bartholomeusnacht in 1672 in Frankrijk, de 30-jarige oorlog in Duitsland die eindigde met de vrede van Münster in 1648 (net al 'onze' 80-jarige oorlog), de Poolse opstand in 1830, de Chinees-Japanse oorlog in 1937, de oorlogen in Afrika en de kindsoldaten, om maar een paar met name te noemen. En vanuit de nieuwe houding ten opzichte van kinderen wordt er nu ook anders gekeken naar wat oorlog met kinderen doet.

Het was de bedoeling geweest om met kinderen van de oorlog uit andere landen te spreken en ervaringen uit te wisselen. Doordat er geen financiële tegemoetkoming in de kosten voor deelname, reis en verblijf kon worden gevonden, lieten de belangstellenden uit de buurlanden het afweten. Ook voor Herkenning waren de kosten aanvankelijk een reden om af te zeggen, maar later werd ons een gedeeltelijke vergoeding toegezegd. Münster is bovendien vanuit Utrecht in drie uur te bereiken, dat maakte de zaak ook simpeler.

We blijven nadenken over een internationale bijeenkomst die minder op wetenschappelijk onderzoek en meer op ervaringsdeskundigheid gericht zal zijn.

GSB